

УДК 342.1

Письменна О.П.

*к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Мордяк І.А.

*студентка юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Гордейчук А.В.

*студентка юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВА ТА ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. Основними категоріями, які визначають еволюцію людського буття протягом тривалого періоду розвитку сучасного суспільства, є економіка та право. Насамперед треба зазначити, що основою та фундаментом усього суспільного життя є економіка як система господарювання, що забезпечує оптимальне використання обмежених ресурсів, необхідних для задоволення необмежених потреб. В таких умовах важливою є економічна роль держави, яка реалізується через механізм правового регулювання. Вплив права на економіку відбувається як закріплення у правових нормах сформованих економічних відносин.

Інтенсифікація суспільних зв'язків, поширення комунікацій та зростання значення права як механізму гарантування прав та свобод людини сприяє активнішій взаємодії сучасного правового життя з іншими сферами суспільного життя. Стратегічним та важливим для сучасної держави є взаємовплив права та економіки. Так, питання взаємодії права та економіки часто порушується в економічній та юридичній науці, адже воно має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки масове нехтування правовими нормами, недоліки в законодавстві та відсутність досконалої

правової системи можуть призвести до руйнування економічних зв'язків і економічної кризи держави загалом. Важливим завданням сучасної науки є дослідження зв'язку між правом та економікою в сучасному суспільстві як складової частини моделі побудови інноваційної держави, а також вироблення основних шляхів забезпечення її сталого соціального та економічного розвитку.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Дослідженням цієї проблематики займалось багато вітчизняних та зарубіжних учених: Д. Вовк, А. Гриценко, І. Бузько, В. Князева, Л. Богораз, Н. Вітрук, Л. Шевченко тощо. Їх праці стали науково-теоретичним підґрунтям вирішення проблемних питань оптимальної взаємодії права та економіки в сучасному суспільстві для подолання проблем та використання сприятливих умов для розвитку, відображення економічних інтересів в праві, можливостей і меж дії права на економіку, визначення достатнього та якісного правового забезпечення економічної діяльності [4, с. 247].

Формулювання завдання дослідження. У цій статті основними завданнями є дослідження таких питань: поняття економічних відносин як предмета правового регулю-

вання; вплив права на економічні відносини в процесі правового регулювання; межі впливу права на економіку; негативні фактори взаємозв'язку права та економічних відносин; відшукання оптимального варіанту співвідношення різних методів правового регулювання економічних відносин із метою становлення соціально орієнтованої ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Економіка – це система відносин щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ. Економіка певним чином визначає, детермінує потребу в появі, існуванні і зміні правових форм. Своєю чергою, правова форма є способом існування, виразу, розвитку і перетворення економічного змісту. Економіка впливає на право або безпосередньо, або опосередкованим шляхом – через державу, політику, правосвідомість та інше. Безпосередній вплив економіки на право проявляється в праві держави розпоряджатися засобами виробництва, які знаходяться в її власності. Найтипівішим є опосередкований вплив економіки на право. Це виявляється у визначенні державою розміру податків, мінімальної заробітної плати, строку відпустки, встановлення правил екологічної і технічної безпеки та інше. Щоб підкреслити вплив економіки на право, варто зазначити, що право відповідає матеріальним умовам життя, зумовлене ними, фіксує їх. Воно не може бути вищим за рівень економічного розвитку суспільства. В умовах трансформації економічної системи суспільства право може виступати як певний стимулятор розвитку цих відносин. Право не може насаджувати ринкові відносини, але може сприяти їхньому розвитку. Воно здатне зняти перепони на шляху до ринку, створити додаткові економічні стимули, закріпити економічні основи ринкової динаміки, визначити коло суб'єктів ринкових відносин та ін. В Україні право стимулювало забезпечення економічної свободи, розвиток права приватної власності, затвердження рівноправності форм власності, захист бізнесу від надмірного регулюючого впливу держави, запобі-

гання забрудненню довкілля та ін. Проте нові, більш розвинуті за своїм наповненням виробничі відносини не можуть з'явитися раніше, ніж будуть підготовлені необхідні матеріальні передумови. Право як основоположна та багатоаспектна сфера буття людини виникло, розвивається і функціонує в результаті великої кількості факторів, і економіка – чи не один із найважливіших серед них. Повертаючись до часів зародження людства в форматі державних утворень, можна побачити, що для закріплення й охорони чинного порядку виробництва, розподілу та присвоєння суспільного продукту з'являються перші джерела писаного права. Таким чином, розвиток виробництва, суспільний розподіл праці та його вдосконалення, виникнення відносин власності та обмін виробленими продуктами стимулюють потребу і необхідність у формуванні таких соціальних норм, які б регулювали права та обов'язки, заборони та можливості учасників ринкових відносин [5, с. 45].

Взаємодія права й економіки підпорядковується загальним закономірностям суспільного розвитку. З одного боку, економічні потреби суспільства викликають потребу правової форми регулювання визначених економічних відносин, юридичного закріплення й охорони різних форм власності, забезпечення самостійності виробників (наприклад, закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про податки» тощо). З іншого боку, правова форма економічних відносин є не просто необхідністю, а виконує активну організаторську функцію і тому значно впливає на економічну діяльність та виступає важливою складовою частиною механізму економічного процесу. Тобто економіка безпосередньо чи опосередковано визначає право, а право має на неї зворотний вплив [1, с. 92].

Основний вплив права на поведінку учасників економічних відносин проявляється через юридичні засоби, таким чином, економічна функція права має вибудовуватися на пошуку засобів та методів впливу на економіку держави. Право, враховуючи об'єк-

тивні закони економіки, прагне за допомогою нормативних правил поведінки встановити соціальну та економічну справедливість у суспільстві. Метою правового регулювання є гідне існування всіх членів суспільства. В ідеалі право щодо економіки має ґрунтуватися на свідомому врахуванні економічних закономірностей суспільного розвитку – у цьому разі воно сприятиме економічному прогресу. Важливо розуміти, що право не лише регулює, але й забороняє певні економічні відносини в суспільстві. Так, недосконалість певних правових норм, що здійснюють вплив на економічні відносини, може спричинити перешкоди економічному розвитку [3, с. 96]. Характер та межі втручання права у різні економічні відносини різняться, однак у будь-якому разі через правове регулювання держава має у своєму арсеналі багато інструментів впливу та економічних суб'єктів. Особливістю всіх економічних реформ сучасного періоду є сильний вплив держави в економіці через систему права. Так, реформування економіки неможливе без підготовки та прийняття відповідних законодавчих актів. Саме вони регулюють господарські відносини. В умовах максимального поєднання економічних та правових процесів суспільного життя зростає значення економічних досліджень, які безпосередньо пов'язані із законотворчістю. В цих умовах підвищується юридична підготовка економістів, а також орієнтація юридичної освіти на економіку [1, с. 92].

З метою узагальнення можна виокремити певні напрями взаємодії економіки і права на рівні держави: управління окремими напрямами економічної діяльності через відповідні державні органи шляхом використання ними законодавчо визначених повноважень; застосування правових норм, які санкціонуються державою; здійснення економічної функції держави через правові форми діяльності [4, с. 250].

Регулювання економічних відносин за допомогою права можна розділити на три умовних стадії (Рис. 1).

Перший етап не являє собою суто законодавчу діяльність, оскільки норми права можуть міститися і в інших джерелах права (правових звичаях, нормативно-правових договорах тощо). На другому етапі на основі об'єктивних прав суб'єкти правовідносин набувають статусу, які дає їм змогу вступити в певні економічні відносини з іншими учасниками цього процесу. На третій стадії відбувається ніби замикання процесу правового регулювання, що розпочинається з реальних суспільних відносин і завершується втіленням сформованих на такій підставі правил поведінки у реальні людські стосунки [3, с. 94].

Особлива роль у забезпеченні правового регулювання економічних відносин належить окремим галузям права. Це зумовлено багатогранністю і складністю економічних відносин, оскільки до них належить ціла низка зв'язків, що виникають у процесі виробни-

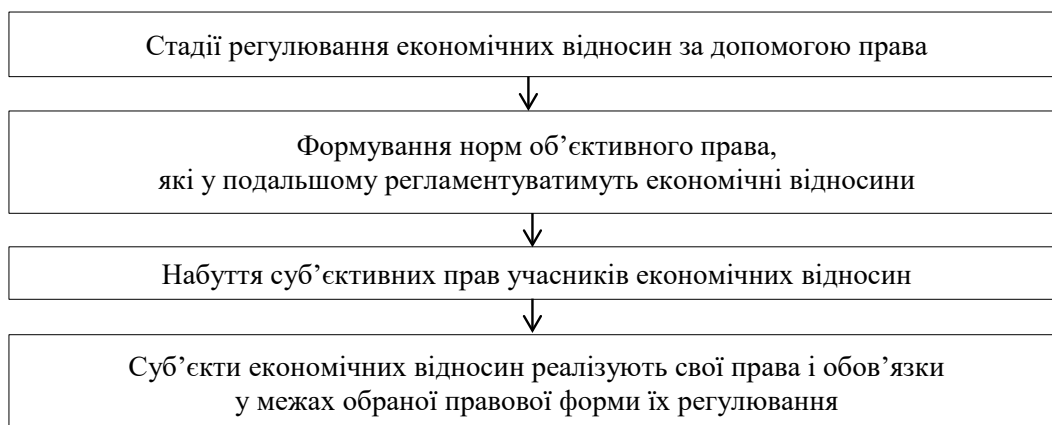

Рис. 1. Стадії регулювання економічних відносин за допомогою права

цтва і розподілу матеріальних благ. Різний характер і правова природа зв'язків, що об'єднуються в комплексну категорію економічних відносин, вказують на необхідність регулювання цих відносин шляхом поєднання норм різних галузей права, що відповідають змісту кожного різновиду суспільних відносин, які за своєю суттю можна зарахувати до економічних. Враховуючи зміст та сутність економічних відносин, можна зробити висновок, що їх правове регулювання проводиться за участю норм різних галузей права [3, с. 92].

Розглядаючи межі впливу права на економіку, варто зазначити, що правове регулювання, з одного боку, має виражати публічний інтерес, втілювати у собі цінності, що підтримуються суспільством, а з іншого – будуватися на усвідомлення первинного характеру економіки. Мається на увазі, що втручання права в економічні відносини має бути обґрунтованим, оскільки економічні процеси в державі мають історичний та об'єктивний характер. Таким чином, ідеальним буде створення та встановлення таких засобів та методів правового впливу, які б лише удосконалювали сутність розвитку економічних законів у суспільстві [1, с. 89]. Юридичні механізми, які не адаптовані до особливостей економічного розвитку держави, здатні призвести до розгортання негативних процесів. Наприклад, навіть політично вмотивоване та юридично закріплене надмірне підвищення соціальних стандартів тягне за собою загальнодержавну економічну кризу; непотрібне удосконалення стандартів та процедури ліцензування певного виду діяльності потягне за собою зростання корупції та сектору «тіньової» економіки в країні. Така ситуація може скластися, коли обрана державою юридична форма правового регулювання економіки явно суперечить економічній природі відносин. З іншого боку, держава через механізм правового регулювання підтримує вітчизняного виробника, руйнує схеми виведення капіталу і легалізації коштів, отриманих незаконним шля-

хом, забезпечує справедливу конкуренцію та бореться з монополізацією ринків [2, с. 56].

Багатогранність економічних зв'язків вказує на актуальність та важливість використання таких методів правового регулювання, які б забезпечили інтереси всіх учасників економічних відносин. Так, можна виділити такі методи правового регулювання: загальнодозвільні, які породжуються об'єктивними законами економіки (забезпечується вільний вибір виду економічної діяльності, самостійний вибір програми діяльності, вільний найм працівників, встановлення цінової політики в рамках законодавства, вільне використання прибутку та інше); дозвільні, що працюють за принципом «дозволено те, що передбачено законом» (застосовуються переважно щодо об'єктів державної власності, якими керують уповноважені органи держави, а також ті, які забезпечують функціонування держави); методи зобов'язань та заборон (використання цих методів є необхідним, коли йдеться про притягнення суб'єктів до юридичної відповідальності за вчинення правопорушень) [4, с. 256].

Висновки. Таким чином, досліджуючи проблематику взаємодії економіки та права, можна зробити висновок, що в сучасних умовах економічні відносини можуть повноцінно функціонувати лише у правовій формі. Правове регулювання економіки у суспільстві забезпечує рівноправність прав та обов'язків всіх учасників економічних відносин.

Однак варто зауважити, що надмірне проникнення правового регулювання в соціально-економічні сфери життєдіяльності суспільства може спричинити появу суперечностей, які призводять до занепаду економіки в державі. Нині можна виокремити такі основні проблеми взаємодії права та економіки в Україні: суттєві прогалини в податковому законодавстві, що призводить до ухилення від сплати податків; відсутність механізму підтримки вітчизняного виробника; недосконалість систем реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, що призводить до великих затрат часу; наявність великої кількості

обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності, в результаті чого зростає корупція та хабарництво; відсутність механізму запобігання монополізму, який призводить до занепаду малого та середнього бізнесу. Співвідношення права й економіки, їхні прямі та зворотні зв'язки виявляються в тому, що:

- певні економічні відносини, що виникають об'єктивно, породжують необхідність установлення адекватної правової форми, що їх закріплює, підтримує й охороняє;

- право здатне як стимулювати, так і гальмувати розвиток певних економічних відносин;
- право встановлює юридичну відповідальність за правопорушення у сфері економіки;
- опосередкований вплив економіки на право виявляється в тому, що державою визначаються розміри податків, мінімум заробітної плати тощо;
- право визначає цілі, завдання, принципи ринкових відносин, закріплює тенденції їх розвитку.

Анотація

Розглянуто проблематику взаємозв'язку та співвідношення права та економіки в суспільстві. Визначено першочергові завдання, цілі та мету впливу права на економіку держави. Охарактеризовано основні стадії правового регулювання економічних відносин. Розглянуто характер та межі втручання права в різні економічні відносини. Сформовано основні негативні тенденції впливу права на економічну систему України.

Ключові слова: економіка, право, економічні відносини, правове регулювання, стадії правового регулювання, правозастосування, межі правового регулювання.

Аннотация

Рассмотрена проблематика взаимосвязи и соотношения права и экономики в обществе. Определены первоочередные задачи, цели и цели воздействия права на экономику государства. Охарактеризованы основные стадии правового регулирования экономических отношений. Рассмотрены характер и пределы вмешательства права в различные экономические отношения. Сформированы основные негативные тенденции влияния права на экономическую систему Украины.

Ключевые слова: экономика, право, экономические отношения, правовое регулирование, стадии правового регулирования, правоприменение, пределы правового регулирования.

Pysmenna O.P., Mordiak I.A., Gordeichuk A.V. Main aspects of related rights and economics in modern society

Summary

The problems of the relationship and the relation between law and economics in society are considered. The primary tasks, goals and purpose of the influence of the right on the state economy are determined. The main stages of legal regulation of economic relations are described. The character and scope of law interference in various economic relations are considered. The main negative tendencies of the influence of the right on the economic system of Ukraine are formed.

Key words: economy, law, economic relations, legal regulation, stages of legal regulation, application of law, limits of legal regulation.

Список використаних джерел:

1. Вовк І.А. Як право впливає на економічні відносини: аналіз стадії правового регулювання. *Економічна теорія і право*. 2015. № 3. С. 89–98.
2. Гончаренко О.Г. Співвідношення економічних прав з іншими правами людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2016. № 9. С. 55–58.
3. Ковальський О.В. Економічні права людини як прояв взаємовпливу права та економіки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. № 5. С. 90–96.
4. Оніщенко Н. Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 2. С. 249–257.
5. Петракова К. Інституційні аспекти взаємозв'язку економіки і політики в перехідному суспільстві. *Теорія та історія державного управління*. 2015. № 3. С. 42–49.